

KITAS POŽIŪRIS

Arūnas Augustinaitis

Prof. O. Voverienės straipsnio "Bibliometrijos vieta informacijos mokslų sistemoje" rankraščio, skirto "Informacijos mokslams", recenzija

Mokslo metodologijos problemos visais laikais buvo mokslo dėmesio centre. Klausimas, kaip žmogus pažįsta pasaulį, dar Antikoje buvo pats svarbiausias. Metodologiniai konstruktai tarsi kuria galimus pažinimo modelius, kuriuos mokslas galėtų užpildyti. Ne visada naujai sukurtos metodologijos pasiteisina: vienu atveju jų naujumas abejotinas, kitais – jos negyvenimiškos ir t. t. Kita vertus, dažnai visuotinai reikšmingi metodologiniai konceptai sukuriama kartu su konkrečiomis teorijomis. Vienas iš svarbiausių metodologijų kriterijų yra laiko veiksnys. Metodologijos tuo veiksmingesnės, kuo labiau atitinka laikmečio tendencijas ir reikalavimus. Ir kuo šios įžvalgos gilesnės, tuo stipresnis metodologijų euristinis ir net ideologinis poveikis. Pačias metodologines paradigmas ir jais besiremiančius mokslus gana sunku vertinti, kadangi jų abstraktumas leidžia naudotis pseudoargumentais ir moderniaja terminija, slepiančiais šių paradigmų konservatyvumą. Šiuo požiūriu metodologija yra tarsi vidinė mokslo konstrukcija, sandara, "griaučiai". Kuo geriau šios konstrukcijos suręstos, tuo gražesnis, ilgaamžiškesnis, vertingesnis ir funkcionalesnis pats mokslo namas. Naujumo požiūriu mokslą galėtume lyginti su kometa, kurios branduolys skrodžia neregėtas erdves, įveikdamas kliūtis ir pasipriešinimą. Jo kelią lydintis šleifas yra tai, kas branduolys buvo anksčiau. Kitaip sakant, bet kuri nauja teorija turi ir savo pirmtakių elementų šleifą. Nereikia nė sakyti, kad mokslo pažanga koncentruojasi būtent apie tą "branduolį", o to-

liau nuo jo, “uodegoje”, lieka mokslo periferija tiek teoriniu, tiek metodologiniu požiūriu. Žinoma, senieji konstruktai ir kūriniai niekur neišnyksta iš mokslo landšafto, kaip ir senieji namai: jie tik neturi didesnio poveikio pažangai ir neatlieka etalonų, į kuriuos orientuojasi naujieji kūrėjai, vaidmens.

Kokios metodologinės mados vyrauja šiandien? Ogi tokios, kurios panašios į šiuolaikinės visuomenės madas. Jei pasaulyje vyrauja demokratija, pliuralizmas, kultūrinė tolerancija, globalus informacinis kaimas, pasak McLuhano, tai ir moksle holizmas, pliuralizmas, ekologinė harmonija, humanitarinė ir techninė integracija ir, žinoma, viso to pamatas – komunikacinis ir informacinis mąstymas.

Bent bendrais štrichais apmetus vaizdą jau galima paklausti, o kaip gi šiame be galo margame ir įvairiame mokslo pasaulyje (autorius požiūris atsispindi kad ir [1]) gyvuoja (ar bent galėtų gyvuoti) vadinamoji bibliometrija. Kas tai: mokslas, požiūris, chimera ar empiriniai apibendrinimai? Autorės manymu, kiekviena mokslo šaka suinteresuota kuo greičiau pasiekti savo teorinį brandumą ir sukurti savo metodologiją, ir dėl to “bibliometrija galėtų tapti vieno iš informacijos mokslų metodologijos struktūrinė dalimi. Kurio iš jų?”

Įdomi pati klausimo formuluotė, tarytum informacijos mokslai rinktųsi bibliometriją kaip jaunikiai nuotaką. Žinia, mokslo raida organiška, atmetanti dirbtinius konstruktus kaip negyvybingus arba naudojami tik konstruktyvius jų elementus ir idėjas. Šiuo požiūriu informacijos mokslų ir bibliometrijos personifikuotas santykis verčia gilintis į pačią informacijos mokslų ir bibliometrijos sampratą ir, kalambūriškai sakant, metodologiškai verifikuoti pačią pateiktąją metodologinę koncepciją.

Vienas iš “burtažodžių”, leidžiančių išpinti šią problemą, yra straipsnio pradžioje autorės minimas mokslo paradigmos permąstymas pasaulyje ir “ypač pokomunistinėse valstybėse”. Išties pasaulis jau nebe tas, koks buvo prieš dešimtmetį, ir ne tik politinė prasme. Pasaulis jau informacinis ar poindustrinis, o pokomunistinės šalys irgi jau žengia žingsnį į šią informacinę bedugnę. Ir

vis mažiau lieka "industrinio" mokslo, o mokslo ir technikos revoliucijos atšvaitai taipogi blėsta kaip ir jos pirmtakės spalio revoliucijos. Mokslas, kaip ir visuomenė, tolydžio tampa vis labiau "informacinis", o jame patys informacijos mokslai neatpažįstamai transformuojasi, generuodami vyraujančias informacinio pasaulio tendencijas. Šiame mokslų katile gimsta ne tik informacinė mokslo paradigma, bet ir nepaprastai sparčiai formuojasi naujas milžiniškas mokslo žinijos segmentas, sąlygiškai vadintinas komunikacijos ir informacijos mokslais ir tampantis struktūriniu mokslų sistemos pamatu [2].

Pats šių mokslų klostymasis sukuria naują mokslo metodologinį pagrindą ir atitinkamą paradigmą. Šiuo požiūriu komunikacijos ir informacijos mokslai savo conceptualia visuma jau patys yra specialioji metodologija, toli peržengianti savo ribas ir daranti bendramokslinę ir filosofinę įtaką visam mokslui. Negana to, per informacinę mokslo paradigmą aiškintini komunikacijos ir informacijos mokslų dėsningumai, savybės, ryšiai, t. y. tai, ką autorė traktuoja kaip specialų metodą.

Tuo tarpu straipsnyje aptariamieji informacijos mokslai traktuojami gana tradiciškai. Diskutuojama su dešimtmečių senumo koncepcijomis, pasiekiant net 1968 metus. Istoriniu požiūriu informacijos mokslų teorinė raida be galo įdomi kaip šiuolaikinių komunikacijos ir informacijos mokslų ištakos, tačiau šiuolaikinės tikrovės projekcija į reliktnes sampratas primena disputą su šmėklomis. Bibliometriją bandoma taikyti bibliotekininkystei, informatikai, bibliografijai ir mokslotyrai. Įdomiausia, kad pastarosioms keliami metodologiniai reikalavimai, kokiais mokslais turėtų tapti, priimdamos autorės siūlomą bibliometriją. Toks "voliuntarizmas" tiktų labiau stebuklinėms pasakoms ar rytietiškoms alegorijoms nei šiuolaikiniam moksliniam mąstymui. Štai keli pavyzdžiai. Vadinamieji Bredfordo, informacijos augimo eksponente ir senėjimo dėsniai, savo matematine išraiška tinkantys dar porai dešimčių reiškinių aprašymui (kas yra Cipfo dėsniai, radioaktyvumo mažėjimo pusperiodžiai, daugelis gamtinių ir socialinių reiškinių, kuriems taikytina eksponentinė išraiška, nereič-

kėtų plačiau komentuoti), traktuojami ir kaip bibliografijos dėsniai, oponuojant O. Koršunovui trijų dešimtmečių senumo argumentais. Tačiau liūdniausia tai, kad graudenant dėl bibliografijos mokslo nepripažinimo pasaulyje, neigiamos šio mokslininko supermodernios idėjos, taip pat prieš tris dešimtmečius suklojusios pamatus bibliografijos komunikaciniam ir informaciniam supratimui bendrame dokumentinės komunikacijos kontekste. Tad bibliografija nėra nepripažįstama kaip mokslas, o paprasčiausiai integruota į bendrą specializuotų informacijos mokslų kontekstą su jos teoriniu ir metodologiniu bagažu.

Kitas pavyzdys – bibliotekininkystės mokslas. Autorė vėl narsto įvairaus kalibro ir amžiaus koncepcijas, bandydama įtaikyti jas bibliometrijai kaip Pelenės batelį. Stublina pati argumentacija, tiksliau jos nenuoseklumas. Tam, kad bibliometrija taptų bibliotekininkystės metodologijos sudėtine dalimi, pirmiausiai iškeliamas reikalavimas, kad pastaroji turėtų dėsnius ir dėsningumus. Maža to, paskelbiama, kad Lietuvoje bibliotekininkystės mokslas dar tebėra vystykluose ir atsisukama į Rytus (šviesa ateina iš rytų!). Pasirodo, bibliometrijai tinka tik rusiškosios bibliotekininkystės koncepcijos, ir tos ne pirmo šviežumo. Kažkodėl kaip naujausias rusų mokslininkų pasiekimas skelbiamas dokumentinis požiūris į bibliotekinę veiklą ir procesus (V. Leonovas, J. Stolarovas). Kaip didžiausia naujiena skelbiama hipotezė apie informacinės veiklos funkcijų, informacijos procesų automatizavimo patyrimo bei informatikos metodologijos perėmimą bibliotekininkystėje. Prieš dvidešimt metų tokios mintys gal ir įžiebtų diskusiją, tik ne šiandien, kai bibliotekinkystės supratimas apima visas specializuotas informacinės veiklos raiškas: bibliotekas, informacijos centrus, tarnybas, agentūras, dokumentinę veiklą, archyvinius procesus, knygininkystę ir tą pačią nepripažįstamą bibliografiją, ir dar daugelio kitų veiklų margumyną, kuris šiandien bendrai apibūdinamas kaip bibliotekininkystė ir informacijos mokslai.

Toje pačioje Lietuvoje, kur bibliotekininkystė dar vystykluose, dokumentinė traktuotė jau “barzdota”: primintina, kad tai te-

oriškai ir metodologiškai išdėstyta dviejuose “Teorinių bibliotekininkystės pagrindų” leidimuose. Beje, antrajame jau dėstoma komunikacinė bibliotekininkystės paradigma ir modernioji LIS samprata. Apie informacinių funkcijų integraciją ar IPS (žr. atskirą skyrių) bibliotekininkystėje nėra ką ir kalbėti, kaip nėra ką kalbėti ir apie šimtmetes Lietuvos bibliotekininkystės tradicijas bei prof. L. Vladimirovo tarybiniais metais iškovotas individualias mokymo programas, garsinusias VU bibliotekinę mokyklą kaip pažangiausią tuometiniame soc. pasaulyje. Tik “tenka apgaillestauti, kad Lietuvoje šis mokslas marinamas ir jau baigiamas palaidoti”.

Tad kas yra ta įnoringoji bibliometrija, kuriai taip sunku rasti tinkamą prieglaudą, suprasti gana sunku, ypač neaišku, kokia gi ta jos ypatingoji metodologinė misija. Greičiausiai tai hipertrofuota scientistinio mąstymo išraiška, kaip senų gerų mokslo ir technikos revoliucijos laikų nostalgija ir prisiminimas klaidžiose atsivėrusio pasaulio mokslo džunglėse, kuriose pasiklydo senosios tarybinės bibliotekininkystės, bibliografijos, informatikos sąvokos. Tokia traktuotė visiškai mistifikuoja ir informologijos sampratą, kurios absoliutus sinonimas yra “informacijos mokslas” plačiąja prasme. Tai jokiū būdu ne vien mokslas apie informaciją, jos prigimtį, struktūrą, savybes ir t. t., kaip norėtų manyti autorė, o informacijos vadybos problematika informacinėje aplinkoje, kuri vis labiau prilygsta biologinei tiek savo egzistencine reikšme, tiek sudėtingumu, o dėl to apima ir visų kitų mokslų, tiriiančių šiuos ryšius, informacinę pusę. Šiuo požiūriu bibliometrija – tik šešėlis tų kiekybinių metodų, kurie naudojami informacinei veiklai tirti. Be abejo, jie apima ir kognityvius šios veiklos aspektus, kurių svarba kas kartą didėja. Todėl nebūtina informacinės veiklos kiekybinių raiškų dirbtinai sieti su mokslotyros gyvavimu, nes pati kognityvistika vis labiau integruojama į komunikacijos ir informacijos mokslų sampratą.

Tad grįžtant prie klausimo apie pokomunistinio mokslo paradigmą, galima būtų, net bibliometriškai neskaičiuojant rusiškai tarybinių pavardžių, konstatuoti, kad pateikiama samprata iš es-

mės yra reliktinė sovietinė samprata, kuriai nieko nepadeda jokios informologijos pseudotraktuotės – turinys idealiai atitinka šešiasdešimtųjų metų mokslinės informatikos turinį. Tai, kad sovietinė informatika ir informologija autorei faktiškai tas pats, rodo ir tai, kad “akad. N. Nikolskio iškeltos problemos buvo nagrinėjamos sėkmingai apgintame habilitaciniame darbe “Informatikos teorija – bibliotekininkų ir bibliografų profesinio rengimo pamatas”. Tad šiame pavadinime kaip vandens laše sėkmingai atsispindi trys jau neegzistuojantys mokslai: senoji informatika, institucinė bibliotekininkystė ir integruota bibliografija.

Taigi sunku šiuo atveju kalbėti apie šiuolaikišką paradigmą ar naujas mokslo madas, juo labiau apie metodologinę brandą, kai siūloma koncepcija velkasi toli mokslo “kometos” uodegoje. Dėl to šio straipsnio tinkamumą publikavimui siūlyčiau svarstyti redkolegijos posėdyje.

LITERATŪRA

1. Augustinaitis A. Informacinė mokslo “kontrrevoliucija” // IX pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumas: Tezės, Vilnius, 1995 m. lapkr. 22–25 d.– V.: Lietuvos mokslininkų sąjunga ir kt.– 1995.– P. 407.
2. Augustinaitis A. Informacinė mokslo integracija // Informacijos mokslai.– 1994.– Nr. 2.– P. 9–21.

(A. Augustinaitis)